

РЕЗУЛЬТАТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ ЕМОЦІЙНОГО КОМПОНЕНТУ Я- КОНЦЕПЦІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті представлено результати констатувального психологічного експерименту з дослідження змісту емоційного компонента Я-концепції студентів психологічних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів. На основі застосування психодіагностичних методик автором виявлено висоту й адекватність самооцінки майбутніх психологів та здійснено психологічну характеристику їхнього самоставлення на рівнях глобального самоставлення, самоставлення, що охоплює самоповагу, аутосимпатію, самоінтерес та очікуване ставлення інших, а також самоставлення на рівні готовності до конкретних дій стосовно власного «Я».

Ключові слова: Я-концепція, майбутній психолог, самооцінка, самоставлення, копінг-ресурс.

У сучасній психології усталеним є розуміння Я-концепції як динамічної системи уявлень людини про себе, що формується під впливом її досвіду й становить основу вищої саморегуляції особистості, на базі якої вона вибудовує свої стосунки з оточуючим світом. З розвитком психології стресу й психологічних теорій копіngu Я-концепція стала розглядатися науковцями-психологами як особистісний копінг-ресурс людини, що дозволяє їй ефективно долати складні життєві ситуації, обираючи оптимальні копінг-стратегії.

Оскільки переживання й подолання цих ситуацій вимагає від особистості значного емоційного напруження, то на вибір нею стратегій долаючої поведінки значно впливає зміст емоційного компонента її Я-концепції. Його дослідженню присвятили свої наукові праці О. Гуменюк, В. Козлов, Г. Мануйлов, В. Столін, Н. Фетискин, А. Фурман та інші вітчизняні й зарубіжні психологи [1; 2; 3].

Водночас попри глибокий і повний теоретичний аналіз змістових характеристик емоційного компонента Я-концепції, здійснений цими вченими, вони не представили у своїх дослідженнях цілісної картини сформованості цього компонента

в майбутніх психологів і не виявили його впливу на формування в них стратегій долаючої поведінки у складних ситуаціях життя й навчання у вищому закладі освіти. Актуальність цієї проблеми, її недостатня практична розробленість зумовили вибір проблеми нашої статті.

Її *мета* полягає в аналізі ходу та результатів констатувального експерименту з психологічної діагностики змісту емоційного компонента Я-концепції студентів психологічних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів.

Дослідження цього компонента передбачало виявлення висоти й адекватності самооцінки майбутніх психологів, а також характеристику їхнього самоставлення на таких рівнях: 1) глобального самоставлення; 2) самоставлення, що охоплює самоповагу, аутосимпатію, самоінтерес та очікуване ставлення інших; 3) готовності до конкретних дій стосовно свого «Я».

Аналіз результатів дослідження *висоти й адекватності самооцінки* за допомогою методики «Експрес-діагностика рівня самооцінки» (Н. Фетискин, В. Козлов, Г. Мануйлов) засвідчив переважання у студентів-психологів середнього її рівня (52,63%). Занижена самооцінка виявлена у 45,93% досліджуваних, а завищена – лише у 1,44%.

Досить високі показники заниженого рівня самооцінки студентів свідчать про їхнє негативне ставлення до себе та незадоволеність своїм становищем у суспільстві. Водночас отримані результати зумовлюють висновок щодо переважання серед студентів-психологів осіб із адекватною самооцінкою, що сприяє формуванню в них адекватно позитивної Я-концепції (табл. 1).

Найбільшу кількість осіб із завищеним рівнем самооцінки (3,6%) виявлено серед студентів 1 курсу, а на 2, 3 і 5 курсах таких студентів немає зовсім. Більше половини першокурсників (51%) мають занижений рівень самооцінки. На 2 і 3 курсах кількість студентів із заниженою самооцінкою збільшується (відповідно 51,9% та 56,1%), а з 4 курсу, навпаки, скорочується й досягає на випускному курсі 17,95%. У п'ятикурсників переважає середній рівень самооцінки, а для студентів 1–4 курсів характерною є занижена самооцінка. Найнижчий рівень самооцінки виявлений у

третьокурсників. Це пояснюється тим, що на початковому етапі фахової підготовки і до її середини у студентів формується уявлення про обрану спеціальність, права, обов'язки та професійно важливі якості психолога-професіонала. Напруження, пов'язане з власною невідповідністю образу ідеального психолога та усвідомленням відмінностей між уявленнями про професійну діяльність та її реаліями, зростає до 3 курсу. У цей час відбувається криза професійних експектацій, яка негативно позначається на усвідомленні студентами своєї цінності й власних професійних можливостей та викликає значний психологічний дискомфорт, що може навіть спричинити переривання навчання. Однак вже на 4 курсі криза завершується. Студенти починають краще розуміти, що вони собою являють, відбувається усвідомлення власної відповідності (або невідповідності) вимогам професії, пріоритети в інтересах і діяльності багатьох із них зосереджуються на утворенні сім'ї. Чіткіше окреслюються можливі шляхи побудови власного майбутнього, зростає впевненість у своїх можливостях.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика рівнів самооцінки майбутніх психологів на різних етапах фахової підготовки

№ з/п	Група досліджуваних	Рівні самооцінки (у %)		
		Завищений	Середній	Занижений
1.	ЕГ 1	3,6	45,40	51,00
2.	ЕГ 2	0	48,15	51,85
3.	ЕГ 3	0	42,86	56,14
4.	ЕГ 4	1,89	47,17	50,94
5.	ЕГ 5	0	82,05	17,95
6.	Разом	1,44	52,63	45,93

Дослідження висоти й адекватності самооцінки майбутніх психологів виявило тенденцію до підвищення її рівня під час навчання в університеті ($t=3$ при $p \leq 0,01$). Втім, завищений рівень самооцінки в майбутніх психологів зустрічається дуже рідко. Студенти психологічних факультетів мають переважно позитивну адекватну самооцінку, хоча в ході дослідження

виявлено також значну кількість студентів із неадекватно заниженою самооцінкою.

За результатами дослідження *рівня й адекватності професійної самооцінки* студентів-психологів, у більшості з них вона є адекватною (83,74%). 51,2 % осіб із адекватною професійною самооцінкою має середній її рівень. Високий рівень характерний для 18,66 % студентів, а низький – для 13,88%. Неадекватну професійну самооцінку мають 16,26% майбутніх психологів: із них занижений її рівень спостерігається у 7,65%, а завищений у 8,61% досліджуваних (табл. 2. та рис 1.).

Хоча на 1 курсі адекватний середній рівень самооцінки спостерігається у 43,64% студентів, а неадекватний завищений у 12,73 %, дослідження рівня професійної самооцінки студентів-випускників засвідчує зміну цих показників. Так, 61,53 % студентів 5 курсу мають адекватний середній і 5,13 % неадекватний завищений її рівні. Попри це, значущої динаміки зміни висоти й адекватності професійної самооцінки протягом навчання майбутніх психологів в університеті не спостерігається ($t=1,3$ при $p \geq 0,05$).

Таблиця 2

Рівень професійної самооцінки студентів-психологів

№ з/п	Група досліджуваних	Рівень професійної самооцінки (у %)		
		Неадекватна завищена	Адекватна середня	Неадекватна низька
1	ЕГ 1	12,73	78,18	9,09
2	ЕГ 2	14,81	74,08	11,11
3	ЕГ 3	2,86	91,43	5,71
4	ЕГ 4	7,55	84,90	7,55
5	ЕГ 5	5,13	89,74	5,13
6	Разом	8,61	83,74	7,65

Таким чином, можемо стверджувати, що серед студентів-психологів більшість має середній адекватний рівень професійної самооцінки, що сприятиме їхній подальшій професійній діяльності. Зростання адекватності професійної самооцінки досліджуваних протягом навчання в університеті є наслідком усвідомлення студентами необхідних професійних якостей ідеального психолога та порівняння себе з цим еталоном після

набуття необхідних знань, умінь і навичок під час навчання за спеціальністю.

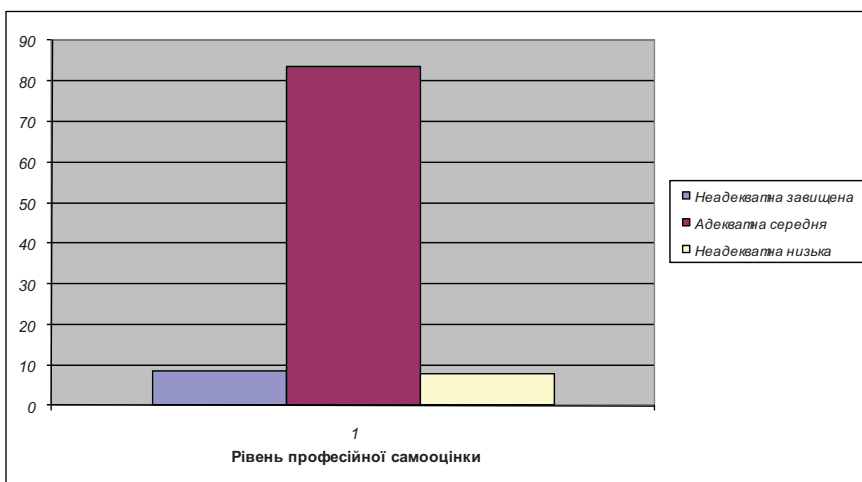

Рис. 1. Рівень та адекватність професійної самооцінки майбутніх психологів

Для визначення змісту емоційної складової Я-концепції був застосований також Опитувальник самоставлення В. Століна – С. Пантелєєва, який дозволяє виявити рівні вираженості глобального самоставлення, самоставлення, яке поділяється на самоповагу, аутосимпатію, самоінтерес та очікуване ставлення інших, а також самоставлення на рівні готовності людини до конкретних дій стосовно свого Я.

За результатами дослідження *глобального самоставлення* студентів можна стверджувати, що більшість із них (80,86%) позитивно ставиться до себе, приймає власні психологічні особливості. Хоча в майбутніх психологів не було виявлено динаміки зміни рівня вираженості глобального самоставлення в процесі професійної підготовки ($t=0,8$ при $p \geq 0,05$), однак увагу привернули студенти 1 і 3 курсів, у яких рівень яскраво вираженої ознаки глобального самоставлення (74,54% і 77,14%) був меншим, ніж у студентів інших курсів. Це відбувалося за рахунок збільшення кількості осіб із вираженою ознакою

(відповідно 10,9% та 14,28%) (табл. 3). Такі показники слід розглядати як негативні, оскільки зниження рівня вираженості цієї ознаки свідчить про зниження інтегрованого (емоційного і когнітивного) самоставлення студентів. А це означає, що студенти 1 та 3 курсів менше приймають себе як носіїв соціально бажаних якостей. У зв'язку з цим у них може виникати відчуття власної неповноцінності, стан внутрішньої дисгармонії.

Аналіз даних статистичного аналізу залежності рівнів вираженості глобального самоставлення майбутніх психологів від висоти їхньої самооцінки дозволяє констатувати зворотний характер цієї залежності, тобто чим нижчим є рівень самооцінки студентів, тим вищий рівень їхнього самоставлення ($r = -0,461$ при $p \leq 0,000$). Таким чином, хоча здебільшого майбутні психологи оцінюють себе, свої можливості, особистісні якості як незадовільні, негативні, але вони, загалом, схильні дружньо ставитися до себе, приймати власне Я разом із недоліками.

Таблиця 3

**Порівняльна характеристика рівнів вираженості
глобального самоставлення студентів-психологів на різних
етапах фахової підготовки**

№ з/п	Група досліджуваних	Рівні самоставлення (у %)		
		Високий	Середній	Низький
1.	ЕГ 1	74,54	10,9	12,72
2.	ЕГ 2	81,48	7,40	11,11
3.	ЕГ 3	77,14	14,28	8,57
4.	ЕГ 4	84,91	3,77	11,32
5.	ЕГ 5	87,18	5,13	7,69
6.	Разом	80,86	8,13	10,53

Наступним рівнем самоставлення, що досліджується за допомогою Опитувальника самоставлення В. Століна–С. Пантелєєва, є самоставлення, яке поділяється на самоповагу, аутосимпатію, самоінтерес та очікуване ставлення інших.

Шкала самоповаги поєднує в собі значення субшкал «внутрішня послідовність», «саморозуміння» та «самовпевненість». Серед студентів-психологів усі три рівні вираженості самоповаги є поширеними (яскраве вираження ознаки у 43,06%, ознака виражена у 25,36%, ознака не виражена у

31,1%). Такі показники свідчать про те, що майже третина студентів не вірить у своє вміння контролювати власне життя, не вважають себе достатньо енергійними, самостійними, мають сумніви у власних вольових якостях. Дослідження показало, що хоча на 3 курсі половина студентів (51,43%) має високий рівень самоповаги і чверть (25,71%) – низький, на 4 курсі кількість майбутніх психологів із високим рівнем самоповаги зменшується до 41,51% і понад третина студентів (35,85%) має низький рівень самоповаги. При цьому рівень вираженості самоповаги не залежить від етапу фахової підготовки ($t=0,7$ при $p \geq 0,05$) (табл. 4. та рис. 2).

Таблиця 4

Рівень вираженості самоповаги серед студентів-психологів

№ з/п	Група досліджуваних	Рівень самоповаги (у %)		
		Високий	Середній	Низький
1.	ЕГ 1	44,64	20,00	32,73
2.	ЕГ 2	33,33	37,04	29,63
3.	ЕГ 3	51,43	22,86	25,71
4.	ЕГ 4	41,51	22,64	35,85
5.	ЕГ 5	41,03	30,77	28,2
6.	Разом	43,06	25,36	31,10

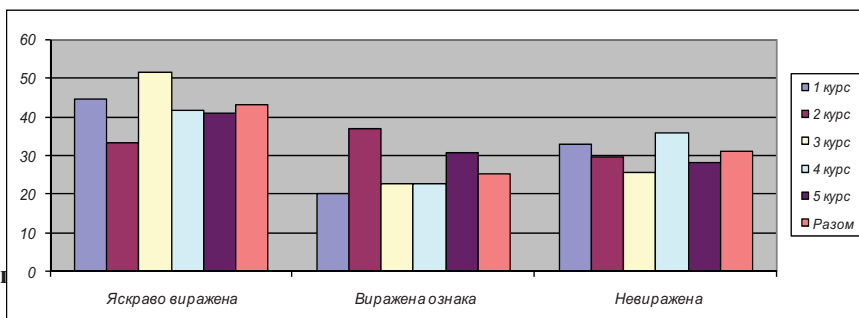

Рис. 2. Рівень вираженості самоповаги серед студентів-психологів

За результатами дослідження *аутосимптомії* майбутніх психологів можна дійти висновку, що в більшості з них (55,5%) вона яскраво виражена, що свідчить про їхню позитивну

самооцінку й довіру до себе. Значна кількість студентів із невираженою аутосимпатією (26,32%) спостерігається на 1 і 3 курсах (38,18% і 34,29%) (табл. 5). У першокурсників це відбувається через набуття ними нового соціального статусу, а в третьокурсників – через кризу професійних експектацій.

Таблиця 5

Рівень вираженості аутосимпатії серед студентів-психологів

№ з/п	Група досліджуваних	Рівень аутосимпатії (у %)		
		Високий	Середній	Низький
1.	ЕГ 1	41,82	18,18	38,18
2.	ЕГ 2	59,25	22,22	18,52
3.	ЕГ 3	48,57	17,14	34,29
4.	ЕГ 4	66,04	13,3	20,75
5.	ЕГ 5	64,10	20,51	15,38
6.	Разом	55,50	17,70	26,32

Після першої практики, третьокурсники усвідомлюють вимоги до психолога та власну невідповідність цим вимогам, тому їхні професійні очікування руйнуються, виникають сумніви в собі та самозвинувачення. Однак вже на 4 курсі кількість таких студентів зменшується до 20,75 %, а високий рівень аутосимпатії виявлено у 66,04% досліджуваних. Таким чином, у ході констатувального експерименту чітко окреслилася тенденція до підвищення рівня аутосимпатії серед студентів-психологів у процесі оволодіння ними професією ($t=2,5$ при $p \leq 0,05$).

Дослідження рівня вираженості очікування позитивного ставлення інших у майбутніх психологів показали, що значення його рівнів суттєво не змінюється в процесі їхнього навчання у ВНЗ ($t=1$ при $p \geq 0,05$). Так, високий рівень вираженості очікування такого позитивного ставлення виявлено у чверті студентів (25,84%), вона притаманна 42,1% і майже у третини (31,58 %) – не виражена (табл. 6). Отже, можна дійти висновку, що майже третина студентів очікує до себе негативного ставлення з боку сторонніх, не сподівається на схвалення та підтримку інших, а це заважає їм вибудовувати соціальні контакти, що є необхідною професійною якістю психолога-професіонала.

Таблиця 6

**Рівень вираженості очікування позитивного ставлення
від інших у студентів-психологів**

№ з/п	Група досліджуваних	Рівень вираженості очікування позитивного ставлення інших (у %)		
		Високий	Середній	Низький
1.	ЕГ 1	23,63	34,55	40,00
2.	ЕГ 2	25,93	40,74	33,33
3.	ЕГ 3	20,00	54,29	25,71
4.	ЕГ 4	32,08	41,51	26,42
5.	ЕГ 5	25,64	43,59	30,77
6.	Разом	25,84	42,10	31,58

У ході констатувального етапу експериментального дослідження виявлено, що більшість студентів-психологів (60,77%) має яскраво виражений рівень *самоінтересу*. Це характеризує їх як упевнених у цікавості власного «Я» для інших, готовності до спілкуватися «на рівних». Аналіз результатів експериментальної роботи зумовив висновок, що рівень самоінтересу майбутніх психологів не залежить від етапу їхньої фахової підготовки ($t=1,2$ при $p \geq 0,05$) (табл. 7.).

Таблиця 7

Рівень вираженості самоінтересу серед студентів-психологів

№ з/п	Група досліджуваних	Рівень вираженості самоінтересу (у %)		
		Високий	Середній	Низький
1	ЕГ 1	46,43	32,73	18,18
2	ЕГ 2	74,08	14,83	11,11
3	ЕГ 3	60,00	28,57	11,43
4	ЕГ 4	62,26	16,98	20,75
5	ЕГ 5	69,23	10,26	20,51
6	Разом	60,77	21,53	17,22

При вивченні *рівнів конкретних дій стосовно власного Я* було виявлено переважання в майбутніх психологів яскраво виражених самовпевненості (56,94%), самоприйняття (52,15%) та самоінтересу (67,46%), а також невиражений рівень самозвинувачення (54,07%), які зумовлюють більш упевнену поведінку досліджуваних у ситуаціях соціальної взаємодії.

Очікуване ставлення інших має яскравий рівень вираженості у 46,41% досліджуваних, виражений – у 27,27% і майже не виражений у 25,84% студентів. Таким чином, чверть студентів не враховує оцінок себе та своєї поведінки іншими при діях, що стосуються свого «Я». Здатність керувати власними діями виявляється у студентів також по-різному: яскраво виражена – 35,88%, виражена – 38,76% та не виражена – 28,23% осіб.

Вивчення рівнів *саморозуміння* майбутніх психологів показало, що 44,49% із них мають низький його рівень, що може негативно позначитися на їх подальшій професійній діяльності, оскільки для того, щоб допомогти клієнту зрозуміти себе, потрібно вміти це робити самому.

Під час навчання в університеті у студентів-психологів не простежується динаміки зміни рівнів конкретних дій стосовно власного «Я»: самовпевненість – $t=0,8$ при $p \geq 0,05$; очікуване ставлення інших – $t=1,3$ при $p \geq 0,05$; самоприйняття – $t=1,9$ при $p \geq 0,05$; самопослідовність – $t=1,1$ при $p \geq 0,05$; самозвинувачення – $t=1$ при $p \geq 0,05$; самоінтерес – $t=0,6$ при $p \geq 0,05$; саморозуміння – $t=1,2$ при $p \geq 0,05$.

Особливу увагу привернуло дослідження змісту емоційного компонента Я-концепції студентів 1 курсу за ознакою очікуваного ставлення інших, оскільки показник вираженості в них цієї ознаки (41,82%) є значно нижчим від показників, виявлених у студентів наступних курсів. На цій основі дійшли висновку, що першокурсники не можуть достатньою мірою передбачати ставлення до себе і реакції на власні дії з боку інших в ситуації міжособистісного спілкування. Однак, дослідження рівнів очікуваного ставлення інших на старших курсах засвідчило значно меншу кількість студентів-психологів із невираженим рівнем цієї ознаки (23,08%) та більший відсоток (56,41%) із високим рівнем її прояву. Такі результати свідчать про те, що у процесі фахової підготовки студенти-психологи набувають умінь передбачати ставлення інших до себе в ситуації міжособистісної взаємодії.

Статистична обробка результатів констатувального етапу дослідження показала, що отримане емпіричне значення коефіцієнту Стьюдента знаходиться в зоні незначущості ($t=1,3$

при $p \geq 0,05$), а отже, стверджувати, що у процесі навчання у ВНЗ рівень вираженості очікуваного ставлення інших змінюється, не можна.

Узагальнення викладеного у статті дає підстави для висновку, що у майбутніх психологів переважає високий рівень глобального самоставлення, аутосимпатії, самоінтересу та таких конкретних дій стосовно власного «Я», як самовпевненість і самоприйняття. Однак третина студентів є невпевненими в собі, не вважають себе самостійними, очікують негативного ставлення до себе від оточуючих, мають нерозвинені саморозуміння та самопослідовність, що може заважати у їхній майбутній професійній діяльності.

Оскільки в невеликій за обсягом статті неможливо вичерпно викласти всіх аспектів психологічного дослідження складових Я-концепції майбутніх психологів, то наші подальші наукові пошуки будуть спрямовуватися на здійснення змістових характеристик поведінкового компонента їхньої Я-концепції та виявлення його впливу на обрання студентами психологічних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів стратегій долаючої поведінки у складних життєвих і професійних ситуаціях.

Список використаної літератури

1. Психологія : навч. посіб. / О. В. Винославська, О. А. Бреусенко-Кузнєцов, В. Л. Зливков та ін.; за наук. ред. О. В. Винославської. – К. : Фірма «ІНКОС», 2005. – 352 с.
2. Столин В. В. Самосознание личности / В. В. Столин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1983. – 284 с.
3. Фурман А. В. Психологія Я-концепції : навч. посіб. / А. В. Фурман, О. Є. Гуменюк. – Львів : Новий Світ, 2006. – 360 с.

Дарья Отыч

РЕЗУЛЬТАТЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА Я-КОНЦЕПЦИИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ

В статье представлены результаты констатирующего психологического эксперимента по исследованию содержания эмоционального компонента Я-концепции студентов психологических факультетов высших педагогических учебных заведений. На основе использования психодиагностических методик автором определена высота и адекватность их самооценки и дана психологическая характеристика их самоотношению на уровнях глобального самоотношения; самоотношения, которое охватывает самоуважение,

аутосимпатію, самоинтерес и ожидаемое отношение других, а также самоотношения на уровне готовности будущих психологов к конкретным действиям касательно собственного «Я».

Ключевые слова: *Я-концепция, будущий психолог, самооценка, самоотношение, копинг-ресурс.*

Daria Otych

RESULTS OF PSYCHOLOGICAL RESEARCH OF EMOTIONAL COMPONENT CONTENT OF FUTURE PSYCHOLOGISTS' SELF-CONCEPTION

The results of establishing psychological experiment on research of emotional component content of self-concept of students of psychological departments of higher pedagogical educational establishments are presented in the article. On the basis of psycho diagnostic methods use the height and the adequacy of future psychologists' self-esteem are found by the author; psychological characteristic of their self-attitude on the global levels of self-attitude is given; self-attitude covering self-esteem, auto sympathy, self-interest and expected attitudes of others, and self-attitude on levels of readiness to act in relation to their own «the I» are analyzed. Summarizing the data in the article gives grounds to conclude that future psychologists have high level of global self-attitude, auto sympathy, self-interest and such specific actions in relation to their own «the I» as self-confidence and self-acceptance. However, one third of students are diffident, do not consider themselves autonomous, expect negative attitude towards themselves from others, and have undeveloped self sequence that can interfere in their future careers.

Keywords: *self-conception, future psychologist, self-esteem, self-attitude, coping-resource.*

Одержано 1.03.2013 р.